# GLASUL MINORITĂȚILOR

**Anul II** **Luna Martie 1924** **Nr. 3**

## Peccatur intra et extra muros.....

De **Dr. Elemér Jakabffy.**

În numărul din 1 Februarie a. c. al ziarului *Universul* cetisem următoarele:

„Am atras în repetate rânduri atențiunea asupra pericolului propagandei în stil mare organizată de guvernul din Budapesta, împotriva statelor vecine și cu scopul mărturisit de-a provoca revizuirea sau chiar sfărâmarea tratatului dela Trianon. Zilele acestea a apărut o carte foarte interesantă la Berna: «*Un nouveau danger pour la paix europeénne*», cu texte și documente culese și publicate de un distins ziarist elvețian, d-l Jean Bauler, membru al Asociației presei elvețiene. În această carte sunt reproduse în faximile hărți etnografice, afișe, apeluri patriotice, cărți poștale, ilustrate și diverse alte piese ale propagandei maghiare, — fie îndreptate împotriva noastră, fie împotriva aliaților noștri cehi și sârbi. Șoviniștii maghiari întrebuințează toate mijloacele ca să calomnieze popoarele vecine în vederea războiului de revanșă.“

*Universul* după introducerea aceasta aduce estracte, ba chiar și icoane din cartea lui Bauler, astfel între altele face o recenzie broșurei de propagandă a lui Alexandru Pethő, care a fost editată de „Liga pentru integritatea Ungariei“ și în care pe pag. 5, conform *Universului,* sunt scrise următoarele:

„Într'o situație mai favorabilă, națiunea ungară, cu armele în mâini, va recuceri drepturile sale și își va asigura în familia națiunilor o poziție corespunzătoare culturei sale și sentimentului său de onoare.“

În cartea lui Bauler, conform ziarului *Universul,* e și un apel către ungurii din Ardeal, care zice: „Transilvania lui

Bocskay şi a lui Zápolya; Transilvania lui Gábor Áron şi a lui Petőfi, lucrează fără preget pentru mântuire! Aşteptaţi cu încredere ceasul luptei, pregătiţi-vă pentru munca liberării!"

*Universul* publică apoi un apel al societăţii *Gábor Áron*, dar din cauza seriozităţii şi a bunei cuviinţe trebue să renunţăm a-l publica. Reproduce şi o icoană, în care un ţăran român bicieşte pe un ungur legat de un arbore, pe când un altul îi mână vitele. Apoi îşi sfârşeşte articolul: „Simbolul iredentismului maghiar e o hartă a Ungariei, în fostele sale hotare, în care însă e indicată printr'o linie şi frontierile sale actuale; iar dedesubt sunt scrise cuvintele: „Nu! Nu! Nici odată!" Acest simbol e aplicat pe hărţi, cărţi, medalii, medalioane, stampile poştale, afişe, pamflete de propagandă etc."

*Universul* în fine aminteşte, că autorul se miră, cum statele vecine tolerează această îndrăzneaţă şi criminală propagandă.

* * *

Sinceritatea, cu care servim viaţa publică, ne obligă să ne ocupăm obiectiv de articolul *Universului.* Rugăm toată lumea, să nu ne înţeleagă greşit şi să nu incerce a explica din cuvintele noastre alta, decât atât, că şi pe noi ne îngrijorează faptele, cari le observăm dincolo şi dincoace.

Nici prin gând nu ne trece să negăm adevărul faptelor, înşirate dupa cartea lui Bauler, în *Universul.* Cel care în decursul ultimelor 3 ani odată numai a călătorit la Budapesta, sau a trecut prin vre-o staţie de frontieră, a putut vedea, că afişe, pamflete şi apeluri de felul aceasta de fapt sunt.

Nu ştim, dacă acestea din voinţa sau numai din *indulgenţa* guvernului maghiar supără ochii celora, cari gândesc serios şi doresc serios o înţelegere paşnică.

Că viaţa publică maghiară are categorii, cari ţin de patriotic confecţionarea obiectelor de propagandă de felul aceasta, o găsim de natural. Nu poate fi om de stat român, serios, care n'ar putea înţelege aceasta. Istoria dovedeşte, că decând idealul şi cugetul naţional pătrunde massele, totdeauna s'au aflat oameni, cari fără răspundere s'au amestecat în afacerile naţiunei lor şi au aţâţat ura impotriva celora, cari au stat în calea acestor idealuri naţionale.

Am putea arăta, din timpurile de după războiul francogerman dela 1870—71, că naţiunea franceză în măsura de necrezut, s'a folosit de mijloace de felul aceasta pentru Alsaţia-

Lorena pierdută. Dar găsim exemple şi mai aproape, cu mult mai corăspunzătoare, şi anume din istoria română. Să vedem mai curand aceste.

La 22 lanuarie 1886 senatorul Mârzescu a ţinut o mare vorbire în senat, zicând între altele, următoarele:

„Idealul umanităţii este, că fiecare naţiune din lume să se constitue pe baza idealului naţional. Idealul nostru, al românilor este — nici d-l primministru Brătianu nu s'a temut a o anunţa aceasta de pe această tribună şi în parlament — că toţi românii să facă parte dintr'o unitate politică. Dacă pe seama Dv., d-lor miniştrii români, a devenit neplăcută această idee, Vă rog: daţi afară din şcolile noastre pe toţi profesorii de istorie, fiindcă aceşti profesori de istorie nu fac altceva în toate şcolile, decât zilnic documentează aspiraţiunile, cari sunt proprii fiecărui român, cari ar dori să vadă toate sufletele româneşti, întreaga naţiune română într'un stat, care se bazează pe idealul naţional.

Şi înainte de toate, domnilor miniştri, alungaţi-Vă afară, chiar pe Dv. înşivă, fiindcă Dv. sunteţi, cari protejaţi şi însufleţiţi ca autoritate în primul rând, progresul principiului naţional. Vă întreb, de ce, în ce scop aţi înfiinţat Academia Română? N'aţi primit Dv. şi n'am primit noi, reprezentanţii naţiunii, pe fraţii români din Ardeal la Academie prin o lege care am votat-o? Şi când am declarat independenţa Statului român şi Regele a mers la Academie, oare nu fraţii noştri ardeleni, Babeş şi Bariţiu erau cei cari au primit pe Suveran cu aceste cuvinte veşnic memorabile: „Te salutăm Rege, care ai dat înapoi independenţa ţării româneşti, care era pierdută.“ De ce nu aţi alungat Dv. de acolo pe aceşti români, cari au cutezat a declara România de ţara românilor ardeleni?

Şi când vedeţi Dv. că profesorii literaturei române nu fac altceva, decât că propagă idei de felul acesta spre a alimenta focul sacru al naţionalităţii române, atunci domnilor miniştri, de ce nu împiedecaţi aceasta, de ce permiteţi ca în şcolile noastre să se declame poezia marelui nostru poet Alecsandri: „Răpirea Bucovinei“? De ce admiteţi profesorilor de retorică să înveţe elevii a declama marşul din 1848 al lui Andrei Mureşanu „Deşteaptă-te Române“? Şi de ce propunem micilor noştri copii toate acestea, dacă nu pentru aceea, să altoim în inima generaţiei tinere idealul măreţ al naţionalităţii, că în viitor să se unească toţi românii într'un singur corp de stat? Închideţi

numai decât toate şcolile naţionale, fiindcă aceste idei se învaţă şi se cultivă în toate liceele şi în ambele universităţi."

La 1 Decembrie 1893 a fost o mare discuţie în senatul român despre chestia ardeleană. Senatorul G Panu a zis atunci următoarele:

„Nu e cu putinţă, ca într'un imperiu de 40 milioane, 16 milioane germani şi unguri să stăpânească în mod absolutistic 24 milioane locuitori de alte naţionalităţi. A putut stăpâni în trecut, va mai putea stăpâni un timp oarecare, dar stăpânirea aceasta nu poate dura etern.

Când noi ne ocupăm de fraţii noştri, nu ne putem ocupa ca de nişte sclavi, osândiţi la veşnică robie maghiară sau ca de un element, care s'a pierdut pe seama noastră, în urma puterei conservative a acelei formaţiuni politice, care îi stringe acum, care însă e foarte fragidă, deoarece mâine fraţii noştri pot avea autonomie, poimâine vor putea dispune insişi sortea lor, în conformitate cu înrudirea firească. Şi dacă ne gândim la aceste, dece ni se spune ironic, că vroim a ocupa Ardealul?"

In timpul procesului Memorandului, *Liga Culturală* a răspândit pe străzile Bucureştiului diferite produse de presă. Dintre aceste cel mai caracteristic era «*Golgota*», care se numea organul de durere al poporului român şi în care între literile de titlu *Golgota* au fost desemnate cinci cruci. Pe crucea din mijloc a fost pictat doctorul Raţiu, la dreaptă Lucaciu, la stângă Gheorghe Papp de Băseşti. Un ungur, îmbrăcat în haine de haiduc cu şirete, bătea cuie în picioarele lui dr. Raţiu, alţii patru maghiari, îmbrăcaţi la fel, bicuiau pe martirii răstigniţi.

Acest produs de presă s'a tipărit în 100.000 exemplare de Liga Culturală, cu 30.000 lei spese şi s'a răspândit în mod public în România şi pe furiş între românii din Ungaria.

*Dum. Sturdza*, renumitul politician român, la 25 Sept. 1894 în renumita sa vorbire de orfeu, a zis între altele următoarele:

„Dacă condamnaţii în procesul Memorandului m-ar întreba, ce să facă, le-aşi fi dat următorul răspuns: „Nu Vă supuneţi sentinţei înjuste şi barbare, a cărei valabilitate n'aţi recunoscut-o nici voi. Martiri sunteţi voi, fie afară de temniţă, fie în ea, fiindcă e martir şi cel, care a părăsit ţara, vatra şi pe ai săi şi se duce în lumea mare. Veniţi afară în lumea mare, în faţa căreia, ca instanţă superioară, aţi adus chestia voastră şi în a cărei judecată avem încredere cu toţii. Mergeţi, bateţi la uşi şi cereţi dela

Europa dreptate pe seama românilor din Ungaria. Nu îngropați activitatea voastră în temnițele ungurești; nu e vorbă să plângeți martiriul nostru, fiindcă nu trăim timpurile plânsului și văitării, ci al muncii, care te duce afară din mizerie."

Expoziția din București la 1906 a fost astfel aranjată, să arate nu numai țara românească de pe atunci, ci și viitoarea România Mare în întregimea și unitatea ei. In aceasta direcție aranjerii expoziției au avut o deosebită atenție pentru cetățenii de limba română ai statului maghiar. Pe când pe secțiile de expoziție ale românilor locuitori în alte țări s'a inscris numele statului respectiv, pe secția de expoziție a românilor din Ungaria nu s'a scris „Românii din Ungaria", ci „Românii de peste hotare". La aceasta expoziție nici n'a putut să figureze numele Ungariei. Folosirea tendențioasă a cuvintelor „de peste hotare" în vocabularul iredentei române a însemnat atât, că imprejurarea, că românii din Ungaria locuesc afară de hotarele României, este un simplu fapt, care nici pe departe nu însemnează, că ei sunt și cetățenii statului maghiar, ci atât, că ei nu numai prin sentiment și cuget, dar și conform dreptului istoric și omenesc, sunt cetățenii viitorului imperiu unitar român.

S'a expus aci și harta etnografică a acestui stat „de peste hotare" spre a arăta prin cartografie vizitatorului expoziției, dornic de învățătura, cât de mult statul aceasta „de peste hotare" are un caracter românesc. Aceasta hartă arată partea occidentală a Ungariei spre apus, până la Tisa.

Caracterul iredentist al acestei expoziții s'a putut constata mai sigur din declarațiile, cari s'au auzit la vizita diferitelor societăți și organizațiuni românești din Ungaria. Tipicul acestor sărbări era concursul corurilor românești. La concurs a luat parte și corul „Transylvania" al sașilor ardeleeni, locuitori în București. Când acest cor și-a executat punctele sale pe nemțește, d-l profesor universitar Nicolae Iorga a stat în picioare în loja sa și a exclamat: „A fost foarte frumos! Să cântați acum și turcește!" Publicul a început să fluere și strigau: „jos cu ei!" Studenții universitari au pătruns atunci în loja dlui Iorga, l'au luat pe umeri și l'au purtat demonstrativ jur inprejur în arena, unde era concursul. Iorga în aceasta cale triumfală proprie aceste cuvinte le-a zis publicului, care demonstra și aplauda: „Sunt atât de emoționat, încât nu pot spune decât atât: să trăiască neamul nostru și să dee Dumnezeu ca să fim uniți cu toții."

„Formăm o singură naţie cu aceleaş indealuri, — a zis cu aceasta ocaziune Delavrancea la banchetul dat în onoarea vizitatorilor din Făgăraş. — Nu ne poate despărţi nimic. Astăzi deja nu ne despart Carpaţii, ci ne unesc."

Secretarul Ligii Culturale, *Al. Florescu* s'a folosit iarăşi de cuvintele următoare:

„Venirea Dv. acasă, — fiindcă aşa ne place, dacă şi Dv. numiţi astfel scumpa noastră Românie — ne aminteşte din nou cele mai scumpe amintiri. In Dv. privim pe reprezentanţii victoriei sigure. Victoria timpurilor moderne, care va fi mai strălucită chiar şi în forma sa, ca victoria cea mai mare în istoria lumii. Victoria aceasta duce pe calea culturei, care o forţăm zilnic prin distrugerea acelora, cari vor nimicirea caracterului naţional."

D. profesor Nicolae Iorga în 1907 a început o serie de conferinţe populare despre punctul de program al Ligii Culturale, despre chestia naţională română şi despre tot ce este în legătură cu aceasta. E meritul dlui Iorga, că în România învăţământul liber popular, care a luat un avânt, a ajuns în serviciul cauzei naţionale. Că de ce spirit era pătruns acesta, caracterizează conferinţa dlui Iorga, prin care a deschis seria de conferinţe din 1911.

„Liga Culturală — a zis d. Iorga — trebue nu a uitat nici de românii subjugaţi. Ea pregăteşte terenul şi când s'a făcut aceasta, se retrage şi îşi predă locul armatei. Când statul român va putea hotări în aceasta chestie, soldaţii lui vor trece graniţele. Până când nu se întâmplă aceasta, statul trebue să tacă."

Când s'a infiinţat episcopia gr. cat. de Haidu-Dorog, d. Iorga, ca secretarul general al Ligii Culturale, a zis următoarele:

„In Ungaria şi Ardeal s'au desfiinţat şcolile româneşti, cari în urma legilor din 1907 şi 1913 vor tânji numai ca rămăşiţe neinsemnate. Prin infiinţarea episcopiei maghiare gr. cat. şi prin şcolile ei s'a început desnaţionalizarea românilor cu ajutorul bisericei şi aceasta operă se va continua; în scurt timp se va infiinţa şi o episcopie gr. or. maghiară. Literatura română gheme şi azi sub cenzura veche, presa cotidiană română sufere aceleaşi prigoniri, ca şi până acum. Spre a putea distruge şi bazele economice ale culturei române, autorităţile superioare au pus în vedere, că vor pune în aplicare măsuri, cari vor fi apte de a impiedeca progresul economic al românilor. Şi ca poporul astfel subjugat să nu poate avea în parlament reprezentanţi, în raport cu numărul lor de mai multe milioane şi aşa nici să se

audă glasul lor, guvernul şi parlamentul maghiar a fabricat o lege electorală, care a încătuşat viaţa politica a tuturor naţionalităţilor nemaghiare, iar imperatul-rege Habsburg a sancţionat aceasta lege. Faptul aceasta în cazul unui război european poate fi periculos şi pentru regatul român, care fără nici o condiţie naţională e aliatul Austro-Ungariei."

Aşa credem, este superfluu să continuăm aceasta reproducere din materialul, ce ne stă la dispoziţie. Am citat din declaraţiile făcute la 1886, 1893, 1894, 1906, 1911 şi 1913 spre a documenta, că trei decenii înaintea războiului mereu ne întîlnim cu factori români, cari au făcut acelaş lucru, pe care'l ţin de bine a face acum unii unguri.

Nu exista afis, apel, poezie, hartă sau discurs maghiar, acărui păreche n'am găsi-o în trecutul vieţei publice române. Deşi — cum a accentuat d. Iorga — România era aliatul statului maghiar.

Să nu arate deci gazetele româneşti o revoltă artificială, când văd din partea unor factori sociali ai statului maghiar asemea lucruri. Să caute mai curând a ne întări pe noi în râvna noastră de a putea evidenţia cât mai precis zădărnicia şi neseriozitatea acestora. Căci să ne credeţi, noi toţi, cari suntem îndrumătorii politicei naţiunii minoritare maghiare din Ardeal, găsim de zadarnice şi neserioase aceste manifestaţiuni.

În credinţa aceasta a noastră nu ne clatină faptul, că visul românesc, care a fost servit de mijloacele sus înşirate ale iredentismului, s'a realizat.

Ştim foarte bine, că înfrângerea suferită în războiul mondial ar fi împărţit monarhia şi atunci, dacă Liga Culturală din Bucureşti nu pronunţa nici un cuvânt, dacă nu tipăreşte nici un afiş în interesul românilor din Ardeal, dacă d-l Iorga nu zice nici un cuvânt pentru ei, şi dacă toţi membrii senatului se reţin dela aşa ceva.

A fost urmarea naturală a unui război pierdut această împărţire, fiindcă aşa au pretins scopurile politice ale puterilor lumii.

Cel care cunoaşte numai puţin tratativele din 1916, cari au curs între puterile marei Antante şi între guvernul român, ştie foarte bine, că teritorul Ardealului a însemnat un obiect de târgueli şi că s'a promis României pe baza principiului „do ut des". Şi România n'a putut primi întreg Banatul, deşi pornirile iredentiste îl doreau şi acela, fiindcă n'a fost prevăzut la tocmeală.

În părţile apusene ale Ungariei n'a fost nici când o propagandă iredentistă şi nici în Rusinsko n'a fost în favoarea cehilor. Totuşi aceste teritorii s'au rupt de la Ungaria, fiindcă aşa a cerut scopul politic al puterilor europene.

Cel care vede aceste fapte, în faţa lui nu poate avea importanţă iredentismul aţâţat din afară. Acela poate şti, că în cazul unui mare cataclism mondial, interesele statelor mari vor putea să schimbe iarăşi harta, fără nici o propagandă, în felul cum nu voieşte nici unul dintre noi. Într'o cataclismă de felul acesta, marile puteri panslave vor putea să anexeze cu uşurinţă Ardealul, Basarabia, ba chiar şi regatul vechiu la molochul de sute milioane, care a înghiţit deja atâtea naţiuni, tocmai aşa, cum s'a dat Burgenlandul Austriei, Rusinsko cehilor, sau românii, maghiarii şi nemţii din partea apuseană a Banatului regatului SHS.

Dacă după aceste experienţe ne mai gândim şi la aceea, că bine zis superioritatea puterii economice a asigurat victoria marei Antante, dacă ne amintim că — precum a recunoscut-o însuşi Lloyd George — victoria a adus-o mai mult înfometarea, decât succesul armelor, cu minte sănătoasă am putea da sfatul Ungariei: să cruţe coroanele, cari le dă pentru afişe sau alte lucruri iredentistice, să caute a ridica prin economizarea acestor sume, averea naţională, fără desvoltarea căreia nu se poate închipui o regenerare naţională.

Conştiinţa noastră naţională nu o va putea ridica nici un afiş, nici o carte. Noi putem anunţa cu mândrie, că conştiinţa noastră naţională e astăzi mai puternică, decât oricând. Asuprirea, de care ne-a făcut parte până acum guvernul român, a avut asupra noastră influenţa, ce o are focul asupra fierului, care scoate sgura, dar oţeleşte ce rămâne. Şi de fapt, ne-ar cauza simţ dureros, dacă ar trebui să ne închipuim, că sentimentul naţional şi iubirea faţă de noi a fraţilor noştri din Ungaria are nevoie să fie forţată prin fleacurile afişelor şi prin desemnuri de batjocoră.

Noi altceva cerem dela fraţii noştri din Ungaria. Să câştige bazele solide ale progresului cultural-naţional: înţelegere în chestiile interne şi simpatie la naţiunile mari din străinătate. Noi cerem să nu ne agraveze situaţia noastră, când ne luptăm pe viaţă şi pe moarte.

Dar avem o rugare şi către fraţii noştri români şi în-

deosebi către presa românească. Să recunoască şi ei, că nu e la loc aruncarea permanentă în public a indignării artificiale pentru aceste afişe, hărţi şi simboale şi a ataca prin aceasta publicul lor în contra acelor unguri, cari condamnă cu hotărîre aceste insulte.

Să recunoască, că prin muncă comună şi prin respectul reciproc trebue să căutăm posibilităţile, cari asigură tuturora şi în special urmaşilor noştri un viitor, care poate realiza cele mai frumoase idei ale omenimei.

Marele filozof englez a fost atacat de mulţi, fiindcă a cutezat să declare, ca chemarea statului în viitor se va mărgini mai mult la rolul jandarmului. A fost atacat, deşi în mare parte va avea dreptate. Astăzi deja ideea naţională e, care câştigă teren. Astăzi deja principiul naţiunei e mai coprinzătoare, ca al statului, astăzi deja culture naţionale sunt şi nu de stat.

Principiul „cuius regio, eius religio" a dispărut de mult. Tocmai aşa va dispare şi principiul, că: acui e statul, aceluia e naţiunea. Principiul naţiunii astăzi se ridică peste hotarele statelor. Românul, care cu cultură românească şi cu sentiment românesc trăeşte în Sârbia sau sufere în Albania, este şi el membru al naţiunii române. E membrul naţiunei germane fiecare om, dacă 'şi-a adus cu sine în părţile cele mai diferite ale lumii cultura şi conştiinţa naţională germană.

Şi va veni timpul, când oamenii din punctul de vedere naţional vor găsi tocmai atât de puţin importante graniţele statelor, cum o vedem astăzi din punctul de vedere religios.

Venirea acestor timpuri trebue să o accelerăm cu toate mijloacele posibile. Numai aceasta poate să aducă pacea durabilă aici în Europa centrală şi orientală.

Dacă va sosi acest timp, atunci scopul veşnicilor lupte omeneşti nu va fi mutarea graniţelor, ci aceea, ca toată puterea însuşirilor speciale naţionale să ajungă în serviciul idealului general omenesc.

---

**Această gazetă se redactează de aparţinătorii minorităţii maghiare. Deoarece însă credinţa noastră este, că chestiunea minorităţilor prezintă un interes general, cu plăcere dăm loc oricărei comunicări privitoare la minorităţile de rasă, religiune şi de limbă.**

# Organizaţiile de credit ale românilor din Ardeal.

De **Dr. Elemér Gyárfás.**

Pe roata învârtitoare a norocului cu abia cinci ani mai înainte încă românii din Ardeal ocupau locul, care-l avem noi acum. Atunci noi eram rassa „alcătuitoare de Stat" şi „dominantă". Astăzi atributul aceasta le revine lor.

Atât arată cel puţin aperenţa şi semnele exterioare.

Că situaţia faptică nu acoperea atunci intru toate şi nu acopere nici azi aperenţa exterioară, e altă chestie. Că intereselor ungurimei din Ardeal, în special din punct de vedere economic nu corespundea concepţia economică egocentrică budapestană, la fel românii din Ardeal observă din zi în zi mai clar efectele dăunătoare ale tendinţelor absolutistice economice din Regat, aceasta însă nu schimbă faptul, că aci s'a produs, cel puţin nominal, o schimbare de rol. Atunci ei erau nicovala şi noi ciocanul. Astăzi e invers. Mâna însă, care a mişcat ciocanul şi care a tras foloasele din rezultatul muncii este străină, n'a fost ardeleană nici atunci şi nu e ardeleană astăzi.

La examinarea organizaţiilor de credit ale românilor din Adeal, în doă direcţii trebue să facem observări.

În primul rând trebue să comparăm procesul de desvoltare al acestor organizaţiuni cu progresul instituţiilor financiare din Regat, cari nu cădeau sub nici-o restricţie sub imperiul „unei streine rasse dominante", din contra, au putut beneficia de bunavoinţa desăvârşită şi de sprijinul puterii de stat.

În al doilea rând trebue să cercetăm, dacă situaţia, posibilităţile de progres, tactica şi strategia dinainte de 1914 a instituţiunilor financiare române din Ardeal arată ceva şi ce analogie şi învăţământ cu privire la situaţia prezentă a instituţiilor fianciare maghiare din Ardeal.

În ambele direcţiuni putem imbogăţi cunoştinţele şi experienţele noastre cu observaţiuni foarte interesante.

Saşii din Ardeal au pus fundamentul organizaţiilor lor financiare deja pela anii 1840 — deci inaintea cataclizmei din 1848. Gradul cultural al lor şi desvoltarea economică şi motivează

aceasta întâiătate a lor. Însă schimbările din 1848 au eliberat şi pe românii din Ardeal de sub greutăţile iobăghiei şi cu toate acestea n'au putut escompta pe terenul economic în decursul imperiului de două decenii al austriacilor, roadele jertfelor aduse în favorea guvernului vienez la 1848/49. Numai după 1867, când imperiul maghiar — pretins atât de tiranic şi apăsător — a deschis calea desvoltării mai libere pe toate terenele vieţei publice, numai atunci au început primele încercări pentru aşezarea fundamentului instituţiilor financiare ale românilor din Ardeal.

Drept rezultat al propagandei însufleţite de mai mulţi ani a unui dascăl modest, *Visarion Roman*, s'a infiinţat la 14 Martie 1872 în Sibiu primul institut financiar român: *Albina* cu 90.492 floreni capital societar. La infiinţare s'a fixat drept principiu fundamental, că institutul se creiază exluziv numai pe seama românilor şi numai în interesul românilor.

Să fixăm deja aci, că conform celor amintite mai sus, *Albina* e mai veche, decât cel mai vechiu institut al Regatului, *Creditul Funciar Român*, fondat în 1873, cu opt ani e mai bătrână decât *Banca Naţională* (fondată în 1880) şi cu 3—4 decenii, dar cel puţin cu un sfert de veac e mai veche, ca toate celelalte bănci mari din Bucureşti.

Cu succesul primului pas, Visarion Roman, după modelul săsesc, porneşte organizaţia institutelor de credit din provincie. I-a şi succes a infiinţa în foarte scurt timp 17 asemenea institute în regiunile locuite de români ale Ardealului. Însă economia, disciplina şi solidaritatea conştientă a saşilor a lipsit acestor organizaţiuni. Avântul a fost prea repede şi încercarea s'a sfârşit cu fiasco; la 1874 au fost nevoiţi să disolve organizaţiunile din provincie, cari s'au dovedit de incapabile de vieaţă.

În loc de a se intinde la repezeală, au trebuit să urmeze principiul *consolidării interne*. Albina a făcut în direcţia aceasta un pas important, când la 1880, imitând exemplul institutelor săseşti, a câştigat dreptul de emite scrisuri fonciare. În anul acesta stocul depunerilor, care în 1872 abia a fost 121,856 floreni, s'a ridicat la 762,549 floreni; în posesiunea dreptului de-a emite scrisuri fonciare, pe lângă aceea, că până în 1883 stocul depunerilor s'a urcat la 1,473.799 floreni, a reuşit să atragă „Albina" un capital străin de 710.000 floreni în sfera sa de afaceri, aşa încât în al doilea deceniu al existenţei sale, la 1883 s'a prezentat ca învârtind un capital străin de peste 2

milioane de floreni, ceeace era pe timpurile acelea o considerabilă putere financiară.

În ce priveşte posibilitatea plasării scrisurilor fonciare e drept, că „Albina" a rămas departe în urma instituţiilor săseşti, fiindcă nu dispunea de legături externe de primul rang, cum dispuneau saşii. Câştigarea dreptului de-a emite scrisuri fonciare a însemnat totuşi un avantaj considerabil pe seama ei. Aci trebue să constatăm, că imperiul maghiar în legea din 1876 n'a făcut pendentă câştigarea acestui important drept primordial de părerea discreţională a unei comisiuni, compuse şi conduse de interese de parttd, ci de condiţiuni reale şi obiective, pe cari cu multă-puţină trudă le-a putut câştiga orice institut. Dacă comparăm acest sistem cu felul, cum astăzi se distribue autorizaţiile de funcţionare şi autorizaţiile pentru târgul de efecte, e imposibil a nu accentua concepţia mai obiectivă şi mai dreaptă a stăpânirii maghiare. Dreptul de-a emite scrisuri fonciare depindea de un anumit capital şi de nişte alte condiţiuni neînsemnate. Dacă vre-un institut a produs aceste condiţiuni, putea conta în mod automatic pe acest privilegiu: guvernului maghiar „subjugător" nici prin gând nu i-a trăznit a abnega autorizaţia băncii „iredentiste" — „Albina".

Astfel „Albina" întărindu-se la mijloacele materiale, românii din Ardeal răzimându-se pe această bază economică acum mai solidă, au putut să se apuce de realizarea planului lui Visarion Roman, nereuşit la 1874: la înfiinţarea reţelei instituţiilor financiare române din Ardeal. Munca de organizare acum deja progresează conştient şi cu succes. Se înfiinţează pe rând: în 1883 *Furnica* la Făgăraş, în 1884 *Cassa Economică* la Selişte, în 1885 *Ardeleana* la Orăştie şi *Timişana* la Timişoara, în 1886 *Economul* la Cluj, *Mureşana* la Reghinul-săsesc, *Patria* la Blaj, în 1887 *Victoria* la Arad, *Arieşana* la Turda, *Auraria* la Abrud, *Silvania* la Şimleul-Silvaniei, *Şebeşana* la Şebeşul-săsesc, în 1888 *Bistriţana* şi *Haţegana*, în 1890 *Someşana* la Dej, în 1891 *Crişana* la Brad, *Făgeţana*, în 1892 *Sătmăreana* şi *Oraviceana*, în 1893 *Lipovana* la Lipova, în 1894 *Luceafărul* la Vârşeţ, în 1895 *Sasca-montană* şi *Corvineana* (Hunedoara), în 1897 *Cordiana* la Fofeldea, în 1898 *Grăniţerul* la Dobra, în 1899 *Mercur* la Năsăud, în 1900 *Poporul* la Lugoj etc.

La sfârşitul deceniului prim al acestei acţiuni, în anul 1892 găsim deja în Ardeal 40 instituţiuni româneşti indepen-

dente; tot atunci în Vechiul Regat, afară de Banca Națională abia funcționează câteva cu un capital social total de Lei: 15,707.800, din care 12 milioane sunt ale Băncii Naționale. Între 1890—1900 se mai înființează în Vechiul Regat 18 instituțiuni financiare, capitalul lor societar se urcă considerabil la Lei 73,630.982, dar tot atunci românii „subjugați" din Ardeal înființează 33 instituțiuni financiare noui și trec în secolul al XX lea cu o organizație financiară, constătătoare din 73 institute, cari împreună cu Albina, dispun de un capital, cum urmează:

*Capitaluri proprii*:

| | | |
|---|---|---|
| Capitaluri societare . . . . . | 8,871.265 cor. | |
| Rezerve . . . . . | 2,007.965 „ | 10,879.230 cor. |
| *Capitaluri străine:* | | |
| Scrisurile fonciare ale Albinei | 4,916.700 cor. | |
| Depuneri . . . . . | 32,212.828 „ | |
| Creditori și reescompt . . . . | 8,808.125 „ | 45,937.653 cor. |
| | | 56,816.883 cor. |

Desvoltarea aceasta bine întemeiată, răzimată pe bază materială solidă, cu cadre largi și fiind condusă conștient și sigur, a luat-o înainte fără oprire.

Numărul de 73 al institutelor române independente în anul 1904 a crescut la 102, iar în preajma războiului mondial, când organizația de credit a sașilor, care era cu vre-o 30 de ani mai bătrână, avea numai 42 institute, românii dispuneau deja de *152* institute, cari reprezentau, conform tabloului ce urmează:

*Capitaluri proprii:*

| | | |
|---|---|---|
| Capitaluri societare . . . . | 36,033.215 cor. | |
| Rezerve . . . . . | 25,077.458 „ | |
| Alte rezerve . . . . . | 3,863.901 „ | 64,904.574 cor. |
| *Capitaluri străine:* | | |
| Depuneri . . . . . | 108,343.795 cor. | |
| Scrisurile fonciare ale Albinei | 11,071.500 „ | |
| Reescompturi . . . . . | 51,508.766 „ | |
| Creditori . . . . . | 17,674.423 „ | 198,598.484 cor. |
| | | 263,403.058 cor. |

Comparând aceste date cu situația din același timp a institutelor săsești, putem vedea, că față de capitalul propriu de 40 milioane al celor 42 bănci săsești, capitalul propriu de 65 milioane al celor 152 institute românești este considerabil mai

mare, în schimb însă faţă de capitalul străin de 374 milioane, manipulat de institutele săseşti, este considerabil mai mic capitalul străin aflător la institutele româneşti şi care se urca la 198 milioane coroane. La depuneri nu este diferinţă considerabilă; faţă de 119 milioane coroane ale saşilor, românii au 108 milioane. Natural, dacă observăm, că suma anterioară s'a produs de 200,000 saşi, iar cea din urmă de 2 milioane români, diferinţa între cele două popoare în ce priveşte puterea adunării capitalutui, este bătătoare la ochi. Diferinţa mare o face cantitatea de capital — 209 milioane — pe care saşii, faţă de 11 milioane ale românilor, au reuşit să o plaseze în scrisuri fonciare, prin legătura lor excelentă cu străinătatea. Capitalul acesta le-a lipsit românilor şi sub titlul, cu mult mai nefavorabil, al reescomptului şi al creditorilor, numai o parte neînsemnată au reuşit să recâştige din acesta — 68 milioane — faţă de cele 28 milioane, folosite sub acest titlu de saşi.

Tot atunci — în preajma războiului mondial — când institute de credit române din Ardeal au ajuns la acest grad de progresare, relativ înalt, la Bucureşti funcţionau în total numai 8 bănci şi în Regat în total 188 institute mai mari sau mai mici, cele dintâi cu 126 milioane, cele din nrmă cu 101 milioane Lei capital social.

Dacă luăm în considerare, că institutele acestea ale vechiului Regat aveau să satisfacă toate nevoile unui stat independent şi iarăş fără concurenţă şi cu sprijinul desăvârşit al statului au putut absoarbe întregul surplus de capital al acestui stat bogat, până când institutele româneşti din Ardeal se puteau baza excluziv pe poporul lor propriu, aflător indiscutabil în inferioritate economică şi dacă luăm în considerare mai ales, că la capitalul societar de 101 milioane, alor 188 institute din vechiul Regat au contribuit 7 milioane români, pe când capitalul societar de 64 milioane alor 151 institute româneşti din Ardeal s'a strâns dela 2 milioane români, atunci compararea în nici un caz nu va ieşi în defavorul românilor din Ardeal.

Se poate discuta, dacă acest indiscutabil surplus de producţie întru cât se poate atribui superiorităţii morale şi de caracter a românilor din Ardeal faţă de cei din Regat şi în ce măsură faptului, că institutele de guvernare şi de economie politică din Ardeal erau mult mai desvoltate, mai perfecte şi mai apte pentru desvoltarea şi funcţionarea organizaţiunilor de credit

moderne decât cele din vechiul Regat. Despre raportul de efect al acestor doui factori se poate discuta. Dar că ambele aveau o influenţă importantă şi decisivă pentru surplusul de producţie, documentat mai sus, este indiscutabil.

Desvoltarea importantă a institutelor de credit ale românilor din Ardeal, la care au ajuns până la izbucnirea războiului mondial, este un document, — care nu se poate combate, — faţă de acuza, mereu accentuată de politicianii români, ba chiar şi de scriitori români de economie politică, cari pretind a fi serioşi, că «*românii din Ardeal erau un popor apăsat, fiind mereu ameninţaţi în existenţa şi naţionalitatea lor, impiedecaţi la fiecare pas prin tendinţele de subjugare a cercurilor oficiale maghiare şi impiedecaţi în toate sforţările pentru organizare*», «*au stat sub dominaţia legilor, cari au avut scopul de a se acapara de către minoritatea maghiară intreaga puterea politică, economică şi financiară*», «*în calea alcătuirii organizatiei de credit cu caracter naţional erau piedeci atât de mari şi soartea oricărei tendinţe economice cu caracter naţional era atât de nesigură, încât românii din Ardeal numai prin sforţări enorme şi în mijlocul unui pericol permanent au venit a inflinţa armatura lor economică*» etc. (Vezi cartea d-lui Slăvescu.)

Cifrele arată altceva.

Şi noi, cari priveam cu critică aspră şi cu neincredere crescândă politica ardeleană a guvernelor din Budapesta, putem afirma cu suflet liniştit, ca în restimpul dela 1867 până la 1914 imperiul maghiar a putut comite şi a şi comis multe greşeli faţă de românii ardeleeni, dar în calea progresului lor economic n'a ridicat nicicând piedeci artificiale. Nici chiar indirect, — prin întărirea economică a institutelor de credit maghiare din Ardeal — n'a impiedecat statul maghiar tendinţele financiare ale românilor din Ardeal.

* * *

Progresul susarătat al „Albinei" şi instituţiilor române din Ardeal se leagă de numele lui *Parteniu Cosma,* care ca succesorul lui Visarion Roman, — bărbat care reprezenta mai multă însufleţire decât pricepere, — a stat în fruntea „Albinei" şi în centrul organizaţiilor de credit româneşti, dela 1877—1914. El a iniţiat şi aceea, că institutele cari se tot sporeau să se asocieze intr'o organizaţie mai strânsă. În anul 1898 sub titlul „Delegaţiunea a băncilor" a iniţiat consfătuirile directorilor cu sco-

pul de a se întâlni din timp în timp conducătorii băncilor spre a se înţelege asupra unor principii fundamentale comune în ce priveşte organizarea, propaganda, precum şi sprijinul reciproc. In aceste consfătuiri de directori s'a pus baza *«Solidarităţii»*, care cu timp s'a desvoltat într'o organizaţie puternică a institutelor româneşti din Ardeal.

*Solidaritatea*, ca şi *Revisionsverbandul*, ca formă de drept, s'a constituit în *cooperativă*. Dintre scopurile amintite în Statute nu putem să nu amintim următoarele:

„2. Stabilirea principiilor unitare cu privire la comptări, controlare şi la bună administraţie."

„3. Revizuirea sistematică periodică a comptabilităţii şi administrării băncilor asociate prin revizori esperţi, angajaţi în acest scop."

„6. Editarea unei reviste centrale profesionale."

Solidarităţii i-a succes prin activitatea revizorilor esperţi a introduce la institutele româneşti din Ardeal o omogenitate şi o cooperare strânsă, de nepreţuită importanţă, încât aceste institute într'o organizaţie unită au dat piept cu problemele economice ale războiului mondial şi au intrat în nouă organizaţie de stat.

Din procesul de desvoltare susarătat al institutelor de credit române din Ardeal, se impun de sine analogiile şi învăţăturile. Situaţia lor era cu atât mai grea ca a noastră azi, fiindcă ei au fost nevoiţi să creeze totul din nimica, chiar şi intelectualitatea de conducere, care a ajuns apoi în fruntea institutelor. Secretul succesului lor: *stăruinţa conştientă.*

* * *

„Albina" la preluarea imperiului a jucat un rol important şi în finansarea Consiliului Dirigent. În acel timp cade urcarea capitalului societar la 20 milioane coroane în 1919, urmată la 1922 de o urcare la 25 milioane Lei. Stocul depunerilor, care la preluarea imperiului era 46 milioane coroane, în 1919 s'a urcat la 96 milioane coroane, în 1920 la 97 milioane Lei, la sfârşitul anului 1921 la 207 milioane Lei. Dela preluarea imperiului a deschis sucursale noui la Cluj, Timişoara şi Bucureşti, altfel însă a rămas vechea administrare solidă şi conservativă, ceeace deşi i-a crescut vaza şi încrederea publicului, dar faţă de concurenţa institutelor bucureştene, mai puţin susceptibile şi cari lucrează cu mijloace mai sprintene, n'a putut păstra intact poziţia predominantă avută în timpurile ungureşti, măcar că şi

azi, nu numai în Ardeal, dar şi în întreaga Românie, ocupă loc între institutele cele mai respectate.

Consiliul Dirigent opera cea mare a unirii şi transformării în stat nou a înfăptuit o în Sibiu, la reşedinţa „Albinei" şi prin ajutorul ei. Când transformarea s'a stabilizat până la anumit grad, Consiliul Dirigent 'şi-a mutat reşedinţa la Cluj. Aşa văd, că acelaş mers al ideilor, care a dus la schimbarea reşedinţei a dat naştere şi hotăririi, că intelectualii grupaţi în jurul Consiliului Dirigent — politiciani, economişti, prelaţi şi în parte funcţionari superiori — au găsit, că „Albina", creată şi aranjată pentru un rol minoritar, nu mai corespunde singură cadrelor de operaţie lărgite la care se aşteaptă românimea din Ardeal. Cu mare energie şi cu angajarea tuturor forţelor spirituale şi materiale, în anul 1919 au depus bazele băncilor «*Banca Centrală*» şi «*Banca Agrară*»; cea dintâie a avut chemarea să servească interesele industriei şi comerţului românesc, cea din urmă interesele economiei agronomice române, sporite simţitor prin reforma agrară. *Fondarea acestor două instituţiuni a fost cea din urmă opera independentă a românilor din Ardeal şi ultima acţiune, la care au luat parte toate forţele încă nedivizate prin politica de partid.*

*Banca Centrală pentru Industrie şi Comerţ* s'a infiinţat încă în 1919 cu un capital societar de 15 milioane coroane; când şi-a mutat reşedinţa la Cluj în 1920, capitalul societar era deja 100 milioane coroane, respective 50 milioane Lei. Progresul aceasta repede îl poate mulţumi activităţii sale sobre incordate, prin care a luat în mână aproape afară de concurenţă în anii primi, comerţul de marfă şi de import în Ardealul, pe atunci lipsit de orice marfă. Pe lângă aceasta în conformitate cu firma sa, a pus mare pond şi pe industrie. Intreprinderile sale mai importante sunt: *fabrica de maşini Schieb din Sibiu, Industria sîrmei, fabrica de piele, fabrica de sticlărie din Turda, Băile Sovata* etc. Totodată a infiinţat sucursale la *Turda, Haţeg, Sibiu, Arad şi Alba-Iulia.* Dar Activitatea comercială şi industrială pornită cu mare avânt, deşi la sfârşitul anului 1921 stocul depunerilor a trecut peste 65 milioane, prin venirea anilor de consolidare a ajuns la limita capacităţii de prestaţiune; totodată s'a simţit tot mai mult de o parte concurenţa băncilor mari din Bucureşti, de altă parte criza de numerar, devenita tot mai accentuată. Sub influenţa acestor factori şi *Banca Centrală* şi-a moderat avântul activităţii; de prezent activitatea ei principală

se reduce în special la desvoltarea afacerilor de marfă şi la alimentarea intreprinderilor sale industriale.

***Banca Agrară*** s'a înfiinţat deasemenea în anul 1919, dar deja la Cluj cu un capital societar de 50 milioane Lei, la care a contribuit şi statul cu o depunere fără interese de 25 milioane şi totodată a prevăzut-o prin Decretul-Lege Nr. 4167 din 12 Septembrie 1919 cu ***privilegiu pentru executarea operaţiunilor financiare în legătură cu reforma agrară din Ardeal.*** În posesiunea acestui privilegiu acţiile ei s'au plasat în minile cele mai solide ***şi exclusiv române din Ardeal;*** jumătatea acţiilor, 25 milioane Lei au preluat 87 institute române din Ardeal, 4 milioane fondurile bisericeşti române, celelalte 20 milioane intelectualii români grupaţi în jurul Consiliului Dirigent. ***Peste planurile fundatorilor însă au tras dungă politicianii de partid.*** Înainte de a-şi începe Banca Agrară activitatea pentru care a fost destinată, o lege votată în 1922 i-a luat privilegiul dat pentru executarea reformei agrare, l-a predat organelor centrale din Bucureşti, totodată a obligat institutul la replătirea celor 25 milioane Lei, depunere fără interese. Astfel institutul împins dela rolul lui special, a fost constrâns la activitate ordinară de bancă. A luat asemenea parte agilă la înfiinţare de întreprinderi industriale, în parte laolaltă cu Banca Centrală, de exemplu ***Astra*** din Arad, ***Fabrica de conserve*** din Deva, moara ***Johanna*** din Alba-Iulia, pepinieria Fischer din Aiud, Băile Sovata etc. aparţin cercului de interese. Stocul depunerilor la sfârşitul anului 1921 era 33 milioane Lei (jumătate din cât avea Banca Centrală), în schimb însă faţă de 21 milioane ale Băncii Centrale, la sfârşitul anului 1921 a avut reescompt 46 milioane; în imobile aveau sume cam la fel — 7—8 milioane — în acţii şi interese, însă Banca Agrară avea 40 milioane faţă de 30 milioane ale Băncii Centrale.

Aceste două institute mari, reprezentantele capitalului român din Ardeal, prin stabilirea scopurilor înalte şi prin perspectivele largi, au promis un progres considerabil şi cu un avânt au ajuns lângă Albina, ba chiar înaintea ei. Însă împrejurări externe nefavorabile par a le opri în loc sau cel puţin a le modera procesul de desvoltare, pe când Albina, bazându-se pe experienţa deceniilor şi pe rezervele ei puternice, deşi cu o moderaţiune conservativă, dar cu tărie rezistentă pare a-şi susţine şi întări poziţia de conducătoare în organizaţia de credit a românilor din Ardeal.

***Diciosânmărtin, Ianuarie 1924.***

# Ordonanţa referitoare la şcolile secundare.

De **Dr. Kelemen Gál.**

## I. Prima reglementare legislativă a şcolilor secundare ale confesiunilor cu drept de autonomie.

Ministrul instrucţiunii publice a dat la sfârşitul lunei Septembrie a. tr. — deja după ce s'a inceput anul şcolar — sub No 100090 o ordonanţă, pe care o impune ca obligătoare pe anul şcolar curent, cu privire la învăţământul secundar. Aceasta ordonanţă a cauzat multă amăriciune în sufletele conducătorilor confesiunilor maghiare şi săseşti, ale profesorilor şcolilor minoritate şi ale părinţilor, cari ţin la naţionalitatea lor. Avea ordonanţa dispoziţiuni pe cari şcolile le-au executat imediat, dar avea şi de acelea, a căror executare ar fi insemnat incetarea şcolilor cu limba de propunere maghiare şi nimicirea completă a drepturilor autonomice ale şcolilor confesionale. Au pornit deci tratativele între organele superioare bisericeşti, susţinătoare de şcoli şi între organele Ministerului instrucţiunii publice, mergeau de-delegaţiile, una după alta, la Bucureşti; părinţii şi profesorii cu sentimentul nedumerării, neliniştei, aşteaptă conversiunile unor dispoziţii înţelegătoare, dar pân' în prezent nu se arată nici un semn, că aceste chestiuni şcolare s'ar indrepta spre alvia liniştitoare. Ordonanţa la timpul său s'a publicat în gazete: presupunem, că cetitorii o cunosc. Ea conţine dispoziţiuni generale şi speciale în 4, respective 14 puncte.

Înainte de toate cu regret observăm, că la motivarea juridică a dispoziţiunilor din aceasta ordonanţă, se face referire odată la legile maghiare presupuse drept a fi în vigoare, altădată la normele şi ordonanţele valabile în vechiul Regat, după cum e mai desavantajos pentru noi. Ordonanţa se referă la colecţia Pirchala — care adună laolaltă legile şi ordonanţele maghiare referitoare la instrucţiunea publică — atunci când cere prezentarea regulamentului şcoalelor confesionale. Se referă la art. XXX. din 1883 atunci, când ne face atenţi, că programul

şcoalelor confesionale trebue să cuprindă, ca condiţie minimală, programul şcoalelor de stat; precum şi atunci, când prevede cunoaşterea obligatorie a limbii române de către toţi profesorii şcoalelor confesionale, fie ei de orice specialitate. Dar se referă la regulamentul şcolar al vechiului Regat, când scrie cum să se ţină examenul de absolvire, cine să fie preşedintele comisiunii, din ce obiecte şi în ce limbă se vor da examenele şi cum se vor elibera şi cu ce valabilitate certificatele, precum şi atunci când ordonă propunerea în limba română a limbii române, a istoriei, geografiei şi constituţiei. Sunt însă dispoziţiuni, la cari nu se poate referi nici la legile maghiare în vigoare, nici la regulamentele din vechiul Regat, astfel sunt acele cari se referă la interzicere elevilor de altă religiune, a elevilor particulari şi a coeducaţiei, chestiile cari sub cuvânt de decentralizare sunt încredinţate inspectorilor regionali, cari pân'acum s'au aranjat între organele superioare bisericeşti şi de stat, etc. etc.

Să cercetăm, după ce precedente istorice şi între ce împrejurări s'a adus legea XXX. din 1883, care serveşte ca bază la mai multe dispoziţiuni ale ordonanţei din chestie şi care — impreuna cu toate celelalte legi maghiare — este şi azi în vigoare pe baza decretului No. I. al Consiliului Dirigent.

In vechea Ungarie chestia şcoalelor secundare ale confesiunilor cu drept autonomic s'a aranjat primaoară în articolul 5 din legea XXVI. anul 1791. Articolul 5 din aceasta lege pentru a lămuri cele ce urmează, îl reproducem în textul original latin şi în traducerea românească.

Scholas quoque tam triviales, quam grammaticas, non solum quas habent, retinere, sed et novas, ubicunque iis necesse visum fuerit, prout et altiores, *accedente* tamen praevie quoad hasce *assensu regio* erigere, ibique ludimagistros, professores, rectores, subrectores vocare, et dimittere, numerum eorum augere, vel minuere, nec non directores, seu curatores scholarum quarumvis tam locales, quam superiores et supremos, e suae confessionis hominibus eligere, *rationem, norman, et ordinem docendi, atque discendi* (*salva* altefatae suae majestatis quoad scholas etiam hasce *regiae supremae inspectionis*, uti praemissum est, via legalium regni dicasteriorum exercendae *potestate*) ordinare, futuris semper temporibus licaeat evangelicis utriusque confessionis, *coordinatione* tamen *literariae institutionis*, erga demissam statuum et oo. propositionem, per

Suam majestatem *determinanda*, ad has perinde scholas, huc tanem *haud intellectis religionis objectis* quae cuivis religioni propria manere debent, extendenda.

Vor avea drept nu numai a menține toate școlile inferioare și gramaticale cari le posed, ci vor avea drept a înființa noui și oriunde, unde vor găsi de necesar, precum și școli superioare, aceste din urmă însă numai cu aprobarea regală premergătoare; în acelea a chema și concedia institutori, profesori, directori și subdirectori, a majora sau micșora numărul lor, precum a alege din sânul membrilor confesiuniilor inspectori, inspectori generali și administratori; a staveri modul, norma și ordinea propunerei și învățământului (rămânând neatins relativ la aceste școli dreptul de inspecțiune al Majestății sale, exercitat de guvernatorii legali ai țării) vor avea drept în viitor totdeauna evanghelicii de ambele confesiuni; regimul învățământului însă, care se va fixa de Majestatea Sa la propunerea corpurilor leguitoare, se va estinde și asupra acestori școli, neînțelegând însă aici ștudiile religioase, cari se vor propune conform dispozițiunilor fiecărei religiuni.

In acest articol de lege sunt câteva expresiuni neclare, cari in ce privește drepturile, admit cele mai mari dubii, atât din punctul de vedere al statului, cât și al confesiunilor autonome și dau drept ambelor părți la concepțiuni a căror indreptățire din articolul de lege nu se poate constata. Ce zice anume articolul de lege? Susține pe seama confesiunilor protestante *ratio, norma et ordo docendi et discendi,* susține pe seama Majestății Sale *potestas regiae supremae inspectionis* și *coordinatio literariae inslitutionis.* Insă unde e autoritatea competentă, care ar putea preciza fără orice îndoială, *modul, norma și ordinea propunerei și învățământului*" pe de altă parte *dreptul de inspecțiune al Majestății Sale* și principiul *regimului învățământului,* că ce ține de o națiune și ce de cealaltă, ca cuprinsul și cadrul unei națiuni să se poată separa strict și indiscutabil de celaltă și astfel să se elimineze din problemă momentele cari ar da chestiei caracterul unei chestii veșnic deschise. Corpurile leguitoare din anul 1791 a delegat o comisiune care referitor la aceasta chestie a făcut declarația următoare: „Fiindcă legea XXVI. din 1791 le lasă protestanților la voia și la dispoziținea lor liberă, școlile — pleno illorum arbitrio relinquit — comisiunea referitor la școlile protestante n'are altceva de făcut, decât să precizeze mo-

dul exercitării dreptului de inspecțiune supremă regală de către autoritățile legale a țării și că stabilind înainte metodul principiilor generale ale educației naționale, conform acestora să reglementeze modul instrucțiunii. Iar precizarea dreptului de supremă inspecțiune o dă un decret regal din 19 Ianuarie 1819, astfel: „Majestatea Sa lasă pe evanghelici în ce privește metoda învățământului și a chestiei școlară, și pe mai departe în praxa legală de pân'aci, dar ordonă totodată, că acum imediat, în viitor în fiecare semestru să înainteze regulat Majestății Sale raport despre starea învățământului în școlile lor, însă nu prin inspectorii școlari, ci prin consiliul guvernator (locotenențial)".

Aceasta stare și relație de drept s'a menținut dela anul 1791 incoace aproape un secol, între școlile secundare confesionale autonome și între guvern. La 1850 Contele Thun în faimosul „Entwurf" — care însă a fost categoric respins de către protestanți, se referă la dreptul de inspecțiune supremă și mai târziu la 1860 a bazat și *«patenta» sa în iure inspectionis supremae.*

Natural însă, ca aceasta stare n'a putut răspunde cerințelor unei vieți de stat mai desvoltate. A fost nevoe de o lege, care pe de o parte avea chemarea a sana marile defecte ale învățământului secundar, de alta parte avea să reglementeze relația, care exista între stat și confesiunile autonome, ca autorități susținătoare de școli. Neuitatul Baron Eötvös la 7 Aprilie 1870 a depus un proiect de lege despre învățământul secundar. Scopul lui era să ridice nivelul școlilor secundare, să saneze multele neajunsuri, a căror incetare toată opinia publică o așteptat dela el și să coordoneze, adecă să reglementeze prin lege *litteraria institutio,* sub care se înțelege conform terminologiei stilare depe atunci, chestiile școlare. În legile din 1791 bărbații de stat de atunci au depus numai bazele, dar formularea practică și executarea lor au lăsat succesorilor.

Durere, Eötvös, puțin după prezentarea proiectului, s'a inbolnăvit, astfel proiectul s'a luat dela ordinea de zi. Succesorul lui al doilea, Trefort, la 28 Iunie 1873 a depus primul său proiect de lege. A fost însă nevoe încă de 10 ani, până ce a putut prezinta legea XXX din 1883, între imprejurări mastere și după mai multe modificări și cârpociri la 5 Martie 1883.

## II. Discuţia parlamentară a legii XXX din 1883.

La discuţia în parlament a proiectului de lege s'a discutat în deosebi, că ce poate fi înţelesul adevărat al dispoziţiunii legei din 1791, care zice că precizarea modului regulamentului şi ordinei instrucţiunei şi învăţământului priveşte bisericile autonome şi care poate fi adevăratul sens la aceea, că legea asigură regelui puterea inspecţiunii supreme. Oratorii, în mare parte, au accentuat, că atunci, când guvernul, sub cuvânt de inspecţiune, îşi asumă drepturi de dispunere aceasta violează drepturile autonomice ale bisericilor.

Dintre deputaţii români singur Alexandru Roman a luat parte la discuţie. Obiecţionează, că în comisiunea pregătitoare nu s'au învitat şi deputăţii gr. cat. şi gr. orientali. Pentru aceasta proiectul de lege „s'a născut fără dureri de naştere; în comisiune şi în parlament nu pe uşe, ci prin fereastră a intrat. Se şi vede, căci s'a născut cu adevăraţi dinţi de balaur." Găseşte de necesară propunerea limbii şi literaturii maghiare în limba maghiară în clasele VII şi VIII. Ei la Beiuş au mers şi mai departe şi din propria iniţiativă au introdus acolo dela clasa III în sus limba maghiară cu 31 oare la săptămână, până când limba română numai în 16 oare se învaţă „pe lângă ingreunarea enormă, să nu zic, pe lângă torturarea elevilor," dar mai mult: istoria şi geografia se propune deja începând dela clasa I în ungureşte. Aprobă dispoziţiunile referitoare la examenul bacalauriat, însă nu şi aceea, că certificatele pe lângă textul maghiar nu se dau şi în limba institutului ci în latineşte. Aceasta e jicuitor şi umilitor pentru naţionalităţi. Mare neajuns al proiectului de lege e, că în regiunile locuite de naţionalităţi nu se introduce în şcoli ca obiect obligător şi limba regiunii şi că se aplică acolo profesori, cari nu înţeleg aceea limbă. Elevul în clasele inferioare nu înţelege nimic din propunere şi din aceasta cauză rămâne in urmă. Dreptul de «*veto*» al comisarilor dela bacalaureat îl priveşte ca „izvor inepuizabil de frecări veşnice." Din punctul de vedere al naţionalităţilor n'are obiecţiuni faţă de limbă, dar vede pericolul în aceea, că confesiunile scoţindu-se din dreptul autonomic, vor pierde şi dreptul de dispunere asupra şcolilor şi atunci va veni maghiarizarea forţată. Interesele vitale ale naţiunii maghiare şi române sunt concrescute. Între Slavia imensă şi Germania puternică, ungurul şi românul sunt avizaţi unul la altul: ei sunt prieteni statului nu din

simpatie ci din interes. Statul maghiar va fi puternic numai atunci, când se va îngriji, ca aceasta ţară să fie bariera libertăţii, patria culturei, ca să ridice prin ea însăşi şi fraţii, pe cari legea i-a decretat de părţi ale corpului maghiar.

Dintre inalţii prelaţi români numai archiepiscopul-metropolit din Ardeal, Miron Roman a vorbit la proiect. Primeşte proiectul de lege deşi are obiecţiuni cu privire la drepturile legale ale bisericilor autonome şi din punctul de vedere al pretenţiunilor drepte ale naţionalităţilor din ţară. Obiecţionează, că biserica de rit greacesc nu s'a învitat la lucrările pregătitoare ale proiectului şi protestează în contra acuzei, că şcolile din ţinutul său (Braşov şi Brad) ar lucra în contra intereselor statului.

Legea XXX. din 1883 este baza singura a învăţământului secundar nu numai în Ungaria, dar şi aci la noi. Proiectul de lege a fost atacat violent nu numai de către saşi dar şi de către ungurii de religiunea evanghelică, astfel chiar şi ministrul preşedinte a fost nevoit să recunoască în faţa camerei magnaţilor, că legea restringe drepturile autonomice de până aci ale protestanţilor.

Dar credem, că atât lumea protestantă, cât şi întreaga maghiarime ar fi mulţumită, dacă ordonanţa şcolară a dlui Anghelescu ar restringe drepturile autonomice ale protestanţilor şi interesele maghiarimei numai în măsură, cum restringea aceasta lege. In sufletul agitat al maghiarimei s'ar reintoarce liniştea şi nu s'ar crea situaţia, ca aceea zugrăvită cu ocazia desbaterei proiectului, de deputatul Carol Wolf, care a zis, că „naţionalităţile se simţesc în temniţă, doresc un mântuitor şi îşi întorc privirile către factori afară de graniţele ţării".

Din ordonanţa dlui Anghelescu, punctul, care conţine jicnirea cea mai mare, este cel, care dispune, că în toate şcolile minoritare se va propune limba româna în toate clasele în românește; asemenea se va propune în românește în anumite clase istoria, geografia şi constituţia României. Conform §. 7 din legea XXX. din 1883 „confesiunile vor hotări inseşi limba de propunere a şcolilor susţinute de ele şi întrucât aceasta nu e limba maghiară, sunt obligate a se ingriji şi de propunerea a limbii şi literaturii maghiare ca obiect ordinar în atâtea ore, câte sunt suficiente, ca să fie posibilă însuşirea cuvenită a limbii . . . In şcolile secundare nemaghiare în clasele VII. şi VIII. se va învăţa limba şi literatura maghiară în limba ungurească şi din aceste obiecte se va da şi examen de bacaluriat în aceeaşi limbă. In

toate legile maghiare nu se găseşte un articol, care ar pretinde mai mult dela şcolile secundare nemaghiare, decât cele ce am citat mai sus. Ordonanţa din chestie constitue, pe baza dreptului celui mai tare, o cassare şi nimicire a dreptului asigurat confesiunilor, de a putea hotări înseşi limba de propunere a şcolilor lor secundare. Aceasta influenţează foarte retrograd nivelul general al învăţământului, fiindcă elevii, cari stau înaintea examenului de absolvire, vor pune toată truda lor în aceea, să înveţe cât mai mult aceste obiecte, neglijând celelalte. Din cauza necunoaşterei limbii, profesorii vor fi nevoiţi a progresa foarte încet, astfel elevii nu vor câştiga cunostinţe în materii, ca colegii lor români. Centrul şi osia învăţământului secundar era pân' acum limba şi literatura naţională. Acum se va pune pond pe obiectele propuse în româneşte: toată atenţia şi truda elevilor se va adresa în aceasta direcţie şi vor eşi din şcoală cu cunoştinţe foarte slabe din istoria şi literatura neamului lor. Aceasta va fi începutul unei proceduri de desnaţionalizare, care o presupunem cu îngrijire şi suflet neliniştit şi putem să repetăm cu drept cuvânt ţipetele d-lui Alexandru Roman: „confesiunile scoţându-se din dreptul autonomic, vor pierde şi dreptul de dispunere asupra şcolilor lor şi atunci va veni romanizarea forţată." Repetăm dorinţa mitropolitului Miron Roman: „să se iee în considerare cuvenită chestia limbii de propunere a şcolilor" — dorinţă care s'a pronunţat atunci, când guvernul maghiar a voit să introducă în şcolile minoritare numai propunerea ca studiu a limbii şi literaturii maghiare şi numai în clasele VII şi VIII.

Altă jicnire considerabilă este dispoziţiunea referitoare la examenele de absolvire, când se enunţă, că „preşedinţii comisiunilor se vor numi totdeauna de minister", că „examenele se vor ţine în româneşte din obiectele propuse în româneşte" şi că „certificatele sunt numai atunci valabile, dacă se vor semna de preşedintele comisiunii, se vor viza de inspectorul regional şi i-se va aplica sigilul statului".

Examenele de absolvire, conform sistemului nou, corespund în general examenelor de bacalaureat de odinioară, totuşi cu o deosebire esenţială, întrucât conform sistemului vechiu certificatele de bacalaureat au dat calificaţie pentru ştiinţele universitare pe când elevul în posesia certificatului de absolvire, trebue să dee încă un examen de aptitudine, înainte de a fi înscris la universităţi. Deosebirea ceealaltă e, că conform sistemului nou

se va da un examen de absolvire şi după clasa IV, care califică însă numai pentru promovarea în clasele superioare a şcolilor medii.

Conform § 7 din legea XXX—1883, bacalaureatul se va da în şcolile confesionale numai din limba şi literatura maghiară în limba maghiară, conform ordonanţei d-lui Anghelescu se va da examenul în limba română şi din istoria, geografia şi constituţia României.

Conform § 23 al legei maghiare la examenele de bacalaureat ale şcolilor secundare confesionale prezidează un delegat al confesiunii respective şi ministrul instrucţiunii publice trimite numai un comisar regal, pe care însă nu-l priveşte nici un drept de dispunere, nu semnează certificatul, ci numai procesul-verbal dresat la examenul verbal. Activitatea lui constă numai din atât, că controlează lucrările în scris şi actele examenului, poate face propuneri referitor la clasificare, e prezent la examenul oral, poate adresa întrebări la elevi, ia parte la consultarea asupra examenelor în scris şi verbale şi despre procedura şi experimentele sale face raport ministrului. Dacă are oarecari observaţii faţă de procedura comisiei examinătoare, dacă ar găsi, că legea nu s'a respectat întru toate, despre observaţiile sale dresează un proces-verbal, când apoi eliberarea certificatelor, până la rezolvirea definitivă a chestiei, se suspendează.

Conform § 7 din regulamentul maghiar al examenelor de bacalaureat, în şcolile secundare nemaghiare lucrările în scris se vor face în limba şcoalei. Aceste lucrări în ordonanţa Anghelescu ocupă locul, care-l avea în şcolile maghiare lucrarea maghiară (deci disertaţia), conform legei XXX—1883 însă lucrarea maghiară în şcolile nemaghiare era o *simplă traducere* din ungureşte în limba şcoalei şi numai *eventual* o „lucrare liberă", la care se ţinea cont îndeosebi de însuşirea cunoştinţelor gramaticale. Prin interpretarea textuală a ordonanţei noui, la sfârşitul anului şcolar trecut preşedinţii delegaţi ai guvernului în multe locuri nu au admis la examenele de absolvire (la cele cari s'au dat la clasa IV, fiindcă examene de absolvire din clasa VIII nu erau încă) că elevii să facă lucrare în scris ungureşte, ci au pretins o lucrare nemţească (!) Sic! În şcoli maghiare, copiii maghiari în nemţeşte!

O jicnire considerabilă constitue pe seama şcolilor minoritare, care atinge adânc întreaga maghiarimea, dispoziţiunea

conform căreia nu se pot primi în şcoli elevi de altă confesiune. Excepţiune se face numai acolo, unde nu este şcoală de stat. Interzicerea primirii elevilor de altă limbă şi religie violează libertatea învăţământului, asigurată prin legile maghiare şi încetează relativitatea între confesiuni. (§ 4 din legea XX—1848.) La o astfel de dispoziţiune nu se găseşte nici o bază juridică în legile existente, din contra § 4 din legea susamintită îngădue expressis verbis cercetarea reciprocă a oricărei şcoli confesionale. Dispoziţiunea aceasta e retrogradă, fiindcă în timpurile avansate de astăzi nu se poate atinge dreptul părinţilor de a trimite copii lor în şcoala, unde vreau.

Cu aceasta e în legătură punctul celălalt al ordonanţei, care interzice primirea elevilor particulari. Dispoziţiunea aceasta stă direct faţă în faţă cu § 15 din legea XXX—1883, care dădea drept elevilor, cari au învăţat pe cale privată sau în instituţiuni particulare şi doreau a câştiga certificat dela o şcoală cu drept de publicitate, să se prezinte spre depunerea examenului la oricare şcoală publică, fie ea de stat, confesională sau comunală.

Dispoziţiunea aceasta vine de acolo, că d-l ministru, care a dat ordonanţa aceasta, precum şi consilierii lui, nu cunosc situaţia şcolară a Ardealului, şcolile confesionale, cu secoli întregi mai vechi ca cele de stat, cari răspândeau deja atunci darurile culturei, când ideea şcolilor de stat încă nici în gând nu s'a născut. Dispoziţiunile aceste două din urmă au umilit la rangul al doilea şcolile confesionale, tăiând izvorul de alimentare al numărului elevilor lor. Şi în primul rând conţin o contrazicere logică considerabilă. Fiindcă ce raţiune e în aceea, că şcoala confesională are drept a primi ca şcoală de publicitate elevi ordinari, însă nu elevi particulari; are drept a elibera certificate valabile elevilor ordinari, însă nu şi celor particulari. A înţelege aceasta cu mintea sănătoasă, e imposibil.

Ordonanţa interzice sever coeducaţia în toate şcolile de stat şi confesionale. Chestia aceasta n'are trecut lung. Ministru de instrucţie publică maghiar, Jankovich, în decursul războiului a organizat şcolile secundare de fete, tot atunci eliberând un proiect de ordonanţă care a fost trimis autorităţilor bisericeşti spre opinare. În ordonanţa aceasta s'a proiectat — mai ales din puncte de vedere financiare — interzicerea coeducaţiei, bisericile însă au protestat, astfel chestia a rămas nerezolvită. Ordonanţa d-lui Anghelescu nu încearcă motivarea interzicerei

coeducaţiei. Chestia constitue în tot cazul încă obiect de discuţie, dar nu se află încă în stadiul, în care ori pro, ori contra s'ar putea lua o atitudine. Trebue să remarcăm însă urmările triste şi dureroase ale acestei dispoziţiuni, fiindcă acelea însemnează, că părinţii mai săraci, aparţinători minorităţii etnice, vor pierde dreptul lor natural de a trimite copiii în institutele propriei lor confesiuni, unde ar putea fi educaţi mai bine în spirit religios-moral. Aşa ştim, că în aceste teritorii cu totul numai două şcoli de fete sunt, cu limba de propunere maghiară: Institutul Marianum şi liceul de fete al reformaţilor, ambele în Cluj, cel din urmă de prezent fără drept de publicitate. Deci fetele ungurilor numai în aceste două şcoli pot să meargă.

Punctul 11 al dispoziţiunilor speciale prevede, că şcolile confesionale „în chestiile de descentralizare înşirate în ordonanţă" se vor adresa inspectoratelor regionale. § 48 din legea XXX. 1883 prescrie lămurit, că pe baza dreptului de inspecţiune a statului, ministrul de resort va lua contact cu şcolile, cari nu stau direct sub conducerea d-sale — cum sunt şi şcolile secundare confesionale — „totdeauna numai prin mijlocirea autorităţilor superioare bisericeşti, şi numai peste aceste poate cere date, rapoarte, tablouri şi comunicări. Pe baza acestei legi a dat ministrul instrucţiunii publice maghiar pe seama comisarilor ministeriali, delegaţi pentru inspectarea şcolilor confesionale ordonanţa No, 4316 din 1892, în care punctul I. accentuiază hotărît, *că comisarii ministeriali trebue să ştie, că în şcolile confesionale n'au drept de dispunere şi de a da ordine* şi că delegaţiunea lor se mărgineşte numai la o anumită şcoală, la o anumită chestie sau la un scop pronunţat în autorizaţia de delegaţie.

Şcolile confesionale autonome în trecut nici când şi în nici o chestie n'au stat în contact direct cu inspectoratele regionale; toate avizele, apelurile, comunicările se dădeau indirect, prin autorităţile superioare bisericeşti. Pe seama confesiunilor protestante aceasta era un drept tradiţional, care s'a desvoltat în urma luptelor istorice, duse secoli dearândul.

Punctul 2 al dispoziţiunilor generale prevede, că regulamentul şcolilor se va inainta la minister, spre a se controla, în ce măsură s'a introdus în ele dispoziţiunile regulamentului şcoalelor de stat. Acest punct — cu simţ de drept foarte nimerit! — se referă la colecţia de ordonanţe aşa zisă Pirchala, volumul I. (greşit II.) capitolii 163—165, în cari este vorbă de

regulamentul şcolilor secundare ale confesiunilor autonome. Capitolii colecţiei amintite se bazează pe § 38 din legea XXX—1883, conform căreia regulamentul şcolilor secundare confesionale, atât referitor la elevi, cât şi la profesori se stabileşte de către autorităţile superioare bisericeşti, deci ele pot *reglementa deosebit de regulamentul ministerului, puteau stabili regulament special*, deosebit erau numai obligaţi a-l înainta ministerului spre luare la cunoştinţă.

Dar dispoziţiunea bazată pe un simţ adevărat de drept, se nimiceşte de punctul 14 din dispoziţiunile speciale, care enunţă, că „toţi elevii şcolilor secundare sunt supuşi regulamentului dat de minister, sunt obligaţi a purta chipiu-uniform, numere pe braţ şi legitimaţie de control."

Iată, secvestrarea drepturilor autonome, obţinute prin lupte de secoli!

Punctul 8 din dispoziţiunile speciale prevede cunoaşterea obligatorie a limbii române de către toţi profesorii şcoalelor confesionale, oricare să fie specialitatea lor şi se referă la § 64 din legea XXX—1883 (gresit § 65); prevede apoi, că profesorii obiectelor aşa zise naţionale dela luna Septembrie 1924 nu pot fi decât cei, cari dau un examen din aceste obiecte între 15 August şi 1 Septembrie 1924. Ceilalţi profesori fără considerare la specialitatea lor vor da tot atunci un examen din limba şi literatura română. Nu evem nici o observaţie, că se pretinde dela profesorii secundari cunoştinţa limbii statului. Dar a se referi la legea 1883, nu e tocmai la loc. Nu e la loc pentru aceea, fiindcă § 70 din aceasta lege a autorizat pe ministrul instrucţiunii publice, ca în decurs de 10 ani dela promulgarea legei, să dee permisiune pentru ţinerea examenelor de capacitate sau în total, sau din câteva obiecte, în altă limbă, decât cea maghiară. In Ungaria legea aceasta a organizat mai întâi pe toată linia, calificarea profesorilor secundari. Legea pe profesorii, care funcţionau deja în timpul, când s'a promulgat legea, nu i-a obligat la examen de capacitate, ci i-a scutit. Pe aceşti profesori ministrul instrucţiunii publice i-a calificat pe fiecare deosebit prin ordonanţă specială pentru anumite obiecte, deşi erau numai in posesia cvalificaţiei reglementate de către biserici. O procedură asemenătoare ar fi cu cale şi faţă de profesorii, cari funcţionează de prezent la şcolile cu drept de publicitate, cu atât mai mult, că în prezent e vorbă de profesori, cari posed diplome în regulă

şi primite după ce au prestat examenele prevăzute de legi, şi pe cari a-i obliga acum gârboviţi la umeri şi cu plete cărunte, să facă examene, cu drept cuvânt zis, nu e la loc.

Ordonanţa are puncte, în contra cărora nu putem avea nici o obiecţiune. Aşa e punctul, care prevede, că orariul şcoalelor de stat, cu modificările necesare, e obligator şi la şcolile confesionale, deşi legea maghiară din 1883 a obligat la aceste numai şcolile, cari aveau ajutor de stat. Astfel e şi punctul ordonanţei, care prevede, că şcoală confesională nu poate funcţiona fără autorizaţia ministerului, mai departe, că profesori trebue să aibă diploma prevăzută, că trebue să fie cetăţeni roi mâni, cari au prestat jurământul de fidelitate şi că în şcolile confesionale se pot folosi numai cărţi aprobate de minister.

Iată deci comentarea ordonanţei, devenită vestită. Cel care aşează faţă 'n faţă dispoziţiunile ordonanţei şi legile maghiare declarate de decretul I al Consiliului Dirigent de valabile în teritoriile anexate, îşi poate construi uşor o icoană despre simţul de respect faţă de legi al ministerului instrucţiunii publice, despre politica şcolară care ne apasă din zi în zi mai greu şi a cărei scop va fi desigur, că şcolile maghiare să slăbească pe cât se poate de repede, să se înputineze numărul elevilor şi să se închidă porţile şcoalei, spre gloria României.

---

# Cum era şovinismul maghiar?

D-l Dr. Carol *Wolf*, un fruntaş al saşilor, care de altfel a fost şi membrul Camerei magnaţilor din Ungaria, în ziarul *Siebenbürger Deutſches Tageblatt* publică ca foileton reminiscenţe din viaţa sa publică.

Nu omite a biciui cu critică aspră şovinismul şi intoleranţa maghiară, acolo unde crede a o găsi, dar cu obiectivitate demnă constată, în legătură cu o călătorie, făcută la 1888 în Banat, că „în Panciova erau scrise firmele parte nemţeşte, parte sârbeşte.“ „Şcoala şi administraţia comunală erau în Biserica albă, germane, dar mai mult (sic!), chiar cererile şi documentele la cărţile funduare şi la *Tribunal* se prezintau în limba germană.“ „Şcoala primară şi administraţia comunală e şi aci (Vârşeţ) germană.“

Călătorind în jurul Jimboliei, constată următoarele:

„Heufeld, mai înainte comună franceză, de prezent germană . . ." „Comuna Sankthubert deasemenea mai înainte franceză, de prezent germană . . ." „. . . În comunele Seultour şi Charleville din jur, cari erau franţuzeşti, acum însă *germanizate*."

A aflat aceste toate d-l Dr. Wolf cu 21 ani după restabilirea vieţei constituţionale în Ungaria, când — lăsând la o parte dominaţia de clasă a Ungariei dinainte de 1848 — s'a pornit afirmativa campanie de maghiarizare în contra naţionalităţilor.

Iată deci, cât de şovinist şi intolerant era ungurul, când s'au putut germaniza şi francezii, nemai vorbind despre şcoală, cartea funduară, tribunal şi administraţia comunală germană.

Iar astăzi?

La aceasta de fapt nu mai e nevoie de vre-un comentar!

# P O L E M I I

## Politica minorităţilor.

*Patria*, ziarul din Cluj al partidului naţional român, în numărul din 20 Februar în articol de fond dă sfaturi partidelor politice minoritare cu privire la aceea, să-şi cumpănească bine şi matur atitudinea lor. Firul ideilor din articolul destul de obiectiv e următorul:

„Se ştie, că pactul dela Ciucea între partidul averescan şi partidul maghiar s'a făcut înainte de sciziunea în două a partidului poporului. Cetitorii s'au putut convinge de realitatea acestui pact prin faptul că de atunci presa maghiară tratează cu deosebită bunăvoinţă şi chiar exagerare importanţa partidului de sub şefia dlui Averescu. Se pare că nici chiar sciziunea întâmplată în partidul poporului nu a schimbat atitudinea partidului maghiar în orientările sale politice.

Noi am declarat dela început că nu avem nimic de zis faţă de colaborările dintre partidele minoritare cu partidele româneşti, deşi, în ce ne priveşte, nu am solicitat aceasta colaborare pentru noi. Pentru partidul naţional problema minorităţilor — cum am mai declarat la acest loc — nu e problemă de colaborări sau învrăjbiri între partidele politice, ci este o problemă de Stat, care vom rezolva-o în baza hotărârilor dela Alba-Iulia, indiferent de simpatia sau antipatia partidelor politice minoritare.

Dar asupra unui adevăr trebue să ne oprim, în legătură cu pactul averescano-maghiar dela Ciucea.

Toate minorităţile noastre etnice ar trebui să se fi convins până acum, că asigurarea drepturilor lor nu poate veni dela partidele oligarhice cărora nu le convine să înstăpânească

în țară un regim cu adevărat legal, constituțional și democratic. Sub un regim dictatorial, cum a început sub guvernul Averescu, și s'a accentuat până la cea mai crasă sfidare sub liberali, nici o libertate cetățenească nu poate fi asigurată în executarea ei, oricât ar fi cuprinsă în lege.

Așa că pactul dela Ciucea ar putea să ne dea serios de gândit asupra dorinței sincere a partidului maghiar de a contribui real la consolidarea noului Stat.

Nu aruncăm nici o bănuială, dar nu e totuși o apariție curioasă că partidele maghiare „pactează" tocmai cu acele partide politice dela noi, cari s'au adeverit neputincioase pentru consolidarea României?"

Toate acestea le spunem nu în dorința de-a atrage spre noi colaborările partidelor minoritare, ci pentru a le atrage atențiunea asupra datoriei lor de-a contribui real la așezarea constituțională și democratică a țării."

Nu ne îndoim nici un moment în sinceritatea articolului din *Patria*. Îi credem, că găsește de antidemocratic partidul lui Averescu și prin urmare ne previne să nu lărgim prea adânc prietenia cu generalul. Și noi ne aducem aminte de unele-altele din timpurile trecute, și noi am simțit eforturile antidemocratice ale guvernării.

Însă sfaturile aceste ar avea rezultate practice numai atunci, dacă ni s'ar și arăta nouă, orfanilor rătăcitori, calea adevărată. Am înțeles: cu Averescu nu e voe să colaborăm. E bine! Dar cu cine avem voe?

Dacă rămânem singuri numele, nostru e: iredentă subversivă, ce orbecă în întunerec sau în cazul cel mai bun: visători naivi. Cine ține cu liberali e: renegat. Marghiloman — e trădător de patrie. Partidul țărănesc: maffia elementelor destructive.

Partidul Național — aceasta o accentuează *Patria* — nu se ofere pe sine. Ceeace este și de înțeles. Trebue să presupunem, ca aceia, cari își reamintesc mizeriile vremurilor averescane, nu au uitat cu totul nici activitatea „binecuvântată" a Consiliul Dirigent. Ne am impiedeca deci iarăși de măsurile preventive ale *Patriei*, dacă ne-am adresa partidului național român. Am ajunge desigur în uliță oarbă, dacă ne-am folosi de trecut ca de normativ pentru viitor. Chiar pentru aceasta singura noastră speranță ar putea fi, dacă partidul național tocmai așa, cum partidul poporului, a tras învățătură din trecut. Partidul poporului a intins mâna de prieten și noi am strâns aceasta mână. In aceasta strângere de mână a fost și impăcuire și speranță. Și nu poate crede serios partidul național, ca n'am găsi cuvenitul răspuns mulțumitor și la apelul lui prietinesc. Precum suntem gata a colabora cu orice partid în interesul consolidării patriei comune, dar dorim dela fiecare partid să-și schimbe mult politica față de minorități — dacă ajunge la putere.

Director și redactor răspunzător: dr. Elemér Jakabffy.
Secretar de redacție: Ioan Botos. — Tipărit: Husvéth și Hoffer, Lugoj.